

Maankäyttö monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä – Maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä

Kaisu Sahamies

Tiivistelmä

Rakennetun ympäristön suunnittelun huomioiminen osana kuntien monialaista hyvinvointijohtamista on tärkeää, sillä elinympäristön on todettu olevan kytköksissä asukkaiden hyvinvointiin monin eri tavoin. Tässä artikkelissa kartoitetaan maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden käsityksiä hyvinvointia edistävästä elinympäristöstä, heidän käyttämäänsä hyvinvointitietoa sekä sitä, millaiseksi he kokevat monialaisen hyvinvoinnin edistämistyön organisaatiossaan. Tutkimuksessa havaittiin, että haastatellut viranhaltijat kokivat voivansa vaikuttaa asukkaiden hyvinvointiin etenkin edistämällä arkiliikuntaan kannustavaa yhdyskuntarakennetta, ehkäisemällä segregatiota kohdentamalla investointeja alueille, joihin on kerääntynyt huono-osaisuutta sekä turvaamalla vihverkostoja. Käytössä ollut hyvinvointitieto ei kuitenkaan aina vastannut viranhaltijoiden tarpeisiin. Etenkin kokemuseräisen tiedon kerääminen koettiin hankalaksi ja tiedon analysointiin varatut resurssit ja osaaminen usein riittämättömiksi. Myös monialaisen hyvinvoinnin edistämistyön käytännöissä ja kuntien lakisääteissä hyvinvointikertomuksissa ja -strategioissa tunnistettiin puutteita ja kehittämiskohteita. Vaikka eri toimialojen välinen yhteistyö hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä koettiinkin toisinaan jännitteiseksi, sitä pidettiin kuitenkin merkityksellisenä. Tämä alleviivaa tarvetta yhteistyötä tukevien rajaesineiden ja käytäntöiden sekä osaamisen kehittämiseksi.

Avainsanat:

maankäytön hyvinvointivaikutukset, monialainen johtaminen, hyvinvointitieto

Abstract

Finnish municipalities play a key role in planning living environments that can enhance the quality of life and well-being of the residents. This is because they have extensive authority in areas such as land policy, zoning, housing and transport policy. This study discusses how leading officials in charge of land use in municipalities and regions perceive multi-disciplinary welfare promotion in their organizations, their conceptions of environmental health and the welfare data they use. The study found that the office holders experienced agency in the issue mostly by enhancing walkability and bikeability, preventing segregation by targeting investments in disad-

vantaged communities, and safeguarding urban green areas. However, the welfare data in place did not always meet their needs. Moreover, although cross-sectoral cooperation was considered important, it was often found difficult. This underlines the need for boundary objects and facilitating practices in the multi-disciplinary promotion of well-being in municipalities.

Johdanto

Kuntalain (410/2015) 1 § 2 momentin mukaan ”Kunta edistää asukkaidensa hyvinvointia ja alueensa elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla”. Koska sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämistä vastuu suunnitellaan siirrettäväksi uusille hyvinvointialueille, tulevaisuudessa kuntien mahdollisuudet vaikuttaa asukkaidensa hyvinvointiin painottuvat uudistuksen toteutuessa entistä enemmän terveyshaittoja ennaltaehkäiseviin toimiin ja hyvinvointia tukevien valintojen mahdollistamiseen.

Hyvinvoinnin edistämistehtävän on pohjoismaisessa kuntatutkimuksessa todettu edellyttävän monialaista yhteistyötä. Myös terveydenhuoltolain (1326/2010) 12 § 3 momentissa todetaan, että ”Kunnan eri toimialojen on tehtävä yhteistyötä terveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä”. Yhteistyön haasteeksi on tunnistettu erityisesti yhteisten hyvinvointikäsitteiden puuttuminen ja terveyssektorin korostuminen holistisen hyvinvointiorientaation kustannuksella (Nurmi ym. 2018; Larsen ym. 2014; Jansson & Tillgren 2010). Maankäytön suunnittelun huomioiminen osana kunnan monialaista hyvinvointijohtamista olisi erityisen tärkeää, sillä elinympäristön piirteiden on todettu linkittyvän asukkaiden hyvinvoinnin edellytyksiin monin eri tavoin (esim. Srinivasan ym. 2003). Ympäristön ja terveyden välisen suhteen kysymyksissä juuri tieteenalojen välinen yhteistyö on kuitenkin todettu erityisen hankalaksi (Päivänen 2001, 72).

Hyvinvointia edistävä rakennettu ympäristö ei ole uusi ajatus. Terveyskysymykset ovat nousseet tärkeäksi motiiviksi ja tavoitteeksi länsimaisessa kaupunkisuunnittelussa 1700-luvulta lähtien teollistumisen ja kaupungistumisen myötä. Ajatukset ’terveellisestä kaupungista’

ovat kuitenkin aina sekoittuneet aikansa vaikuttaviin yhteiskunnallisiin ihanteisiin ja pyrkineet vastaamaan kulloinkin ajankohtaisiin terveydellisiin, sosiaalisiin ja ympäristöllisiin uhkakuviin. (Sairinen ym. 2006, 31; Korpela ym. 2001, 14–18.) Terveyden edistäminen yhdyskuntasuunnittelussa on perinteisesti nähty haittojen ja riskien minimoimisena, mutta nyt huomio kiinnittyy erityisesti siihen, miten rakennettu ympäristö vaikuttaa terveyden eri elementteihin, erityisesti asukkaiden aktiivisuuteen ja arkiliikuntaan (Killingsworth ym. 2003).

Elinympäristön laatua asukkaiden näkökulmasta on tutkittu runsaasti (ks. esim. Kyttä & Kahila 2006), mutta siitä, millaisiksi maankäytön suunnittelijat ja kaavoittajat mieltävät hyvinvointia edistävän elinympäristön, ei ole löydetävissä paljontaan tutkimusta (Sahamies 2020, 10–11). Molempien näkökulmien tunnistaminen olisi kuitenkin tärkeää, sillä ympäristön suunnittelijoiden ja käyttäjien päämäärät kaupunkitilassa poikkeavat toisistaan niin paljon, että heidän kokemuksensa ja arvionsa siitä voivat olla huomattavan erilaiset (Canter 1991, 204). Tässä artikkelissa tarkastellaan asema-, yleis- ja maakuntakaavatasolla työskentelevien, maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä hyvinvoinnin edistämiseen osana maankäytön suunnittelua. Keskiössä ovat kysymykset:

1. Millaisiin kuntalaisten hyvinvointiin vaikuttaviin tekijöihin maankäytöstä vastaavat viranhaltijat kokevat voivansa vaikuttaa?
2. Millainen hyvinvointitieto on heidän mielestään hyödyllistä maankäytön suunnittelussa?
3. Millaisia haasteita toimialarajat ylittävässä hyvinvoinnin edistämistyössä kohdataan ja miten yhteistyötä voitaisiin kehittää?

Artikkelin aineisto koostuu kahdeksantoista viranhaltijan teemahaastattelusta. Aineistoa analysoidaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Artikkelin pohjautuu Tampereen yliopistossa julkaistuu pro gradu -tutkielmaan *Maankäyttö monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä: Maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden hyvinvointikäsitteet ja -tiedon käyttö* (Sahamies 2020).

Koska tutkimuskirjallisuus aiheesta on hajanaisena ja osittain vanhentunutta, artikkeli pyrkii paikkaamaan tutkimuksellista aukkoa rikastamalla ja yhdistelemällä teoreettista viitekehystä aiheen ympärillä sekä luomaan kokonaiskuvaa maankäytön ja hyvinvoinnin edistämisen suhteesta kotimaisessa kuntakontekstissa. Artikkelin tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, millaisiin käsityksiin ja tietoon hyvinvoinnin edistäminen maankäytön suunnittelussa nojaa sekä tarjota tietoa monialaisen hyvinvointijohtamisen prosessien kehittämiseksi kunnissa ja alueilla.

Muuttuvat käsitykset hyvinvointia edistävästä ympäristöstä

Ympäristöterveydestä laaja-alaiseen hyvinvointiin

Elinympäristön hyvinvointivaikutuksia lähestytään usein ympäristöterveyden käsitteen kautta. Ympäristöterveyden tutkimuksessa on perinteisesti korostettu elinympäristöjen mahdollisia riskejä ihmisten fyysiselle terveydelle, mutta käsitys elinympäristön ja hyvinvoinnin suhteesta on laajentunut viime vuosikymmeninä (Korpela ym. 2001, 19–20). Ympäristöterveyden kompleksisuus tunnustetaan nyt yhä useammin (Abernethy 2014, 452) ja terveysriskeihin keskittyvän ympäristöterveyden tutkimuksen lisäksi tutkijat ovat kiinnostuneita siitä, millaiset rakennetun ympäristön piirteet voivat edistää hyvinvointia (Srinivasan ym. 2003; Killingsworth ym. 2003, Kytä & Kahila 2006).

Sairinen ja kumppanit (2006) erottavatkin toisistaan kaksi näkökulmaa ympäristöterveyteen. *Rajatulla ympäristöterveyden* käsitteellä

he viittaavat perinteiseen käsitykseen ympäristöterveydestä, jonka keskiössä ovat mitattavissa olevat, ympäristön fyysiset ja kemialliset riskitekijät sekä niiden kausaaliset vaikutukset ihmisten terveyteen. *Laaja ympäristöterveyden* määritelmä puolestaan pyrkii hahmottamaan erilaisia ympäristön piirteitä, jotka muodostavat monimutkaisia riippuvuusuhteita hyvinvoinnin toiminnalliseen, psyykkiseen, sosiaaliseen tai kulttuuriseen ulottuvuuteen vaikuttavien tekijöiden kanssa. Laaja ympäristöterveyden käsite pitää sisällään myös hyvinvoinnin koettua eli subjektiivisen ulottuvuuden. (Sairinen ym. 2006, 14.)

Laaja ympäristöterveyden käsite kuvastaa rajattua ympäristöterveyden käsitettä paremmin ympäristön vaikutuksia hyvinvointiin, joka voidaan ymmärtää terveyttä laajempaan käsitteeseen (vrt. esim. Simpura 2008). Siinä missä rajatun ympäristöterveyden tarkastelemat riskit keskittyvät ympäristön piirteisiin, laajaan ympäristöterveyden käsite huomioi myös yksilöön kiinnittyviä piirteitä. Tätä kuvataan yksilön *haavoittuvuudella* (vulnerability) ympäristön riskeille. Haavoittuvuus on kerroksittain etenevä ilmiö, joka rakentuu konkreettisten tekijöiden, kuten asuinolojen sekä yhteiskunnallisten tekijöiden, kuten eriarvoistavien taloudellisten tai yhteiskunnallisten rakenteiden yhteisvaikutuksista. (Niemelä 2010, 337–339.)

Erilaiset hyvinvointikäsitteet voivat olla yhteydessä erilaisiin monialaisen hyvinvoinnin edistämistyön tavoitteisiin. Virrankoski (1997) erotti kaksi lähestymistapaa ympäristöterveys-työhön: *rajaustavoite*, jonka hän yhdistää rajatun ympäristöterveyden käsitteen mukaiseen ajattelutapaan ja *yhdistelytavoite*, jonka hän liittää laajan ympäristöterveyden käsitteen mukaiseen ajatteluun. Rajaustavoitteen taustalla on ajatus siitä, että viranomaisten vastuualueista ympäristöterveyden kysymyksissä tulee sopia mahdollisimman yksiselitteisesti ja että yhteistyön kehittämisen tulee suuntautua ennalta määritelyihin, ennestään vahvoihin osaamisalueisiin. Yhdistelytavoite puolestaan merkitsee ympäristöterveyden huomioimista osana tieteen- ja hallinnonalojen välisiä hyvinvoinnin

edistämisen kokonaisuuksia, jossa ympäristöterveyden kysymykset pyritään yhdistämään osaksi laajaa ongelmakenttää ja yleistä hyvinvointikeskustelua. (Virrankoski 1997, 11–13.) Vaikka Virrankosken (1997) tutkimus keskittyikin yhteistyöhön nimenomaan ympäristöhallinnossa, rajaus- ja yhdistelytavoitteen konseptit soveltuvat hyödynnettäväksi myös laajemmin elinympäristön hyvinvointivaikutuksiin liittyvässä yhteistyössä.

Käsitykset hyvinvoinnista ja ympäristöterveydestä vaikuttavat siihen, millaista tietoa asukkaiden hyvinvoinnista kerätään ja miten elinympäristön hyvinvointivaikutuksia mitataan. Hyvinvointia ja ympäristöterveyttä on perinteisesti mitattu objektiivisen tiedon keinoin, mutta laajentuvat käsitykset ympäristön vaikutuksista hyvinvointiin edellyttävät myös subjektiivisen hyvinvointitiedon huomioimista. Keskustelulla hyvinvoinnin mittareista on myös poliittinen ulottuvuus, koska niiden valinta ohjaa sitä, mihin päätöksenteossa kiinnitetään huomiota (Allard 1976, 31). Hyvinvoinnin mittaamista koskevaa metodista keskustelua tulisikin tarkastella osana hyvinvointipolitiikkaa (Weckroth 2013). Jos kunnat hyödyntävät vain objektiivisuuteen pyrkivää tietoa hyvinvoinnista, Zechnerin (2014, 20–22) mukaan on vaara, että hyvinvointikeskustelun poliittinen ulottuvuus häivytetään keskustelusta. Toisaalta myös subjektiivisen hyvinvointitiedon tulkinta sisältää aina vallankäytön elementtejä. Oleelliseksi tulevat kysymykset erityisesti siitä, mitä hyvinvoinnin ulottuvuuksia painotetaan ja kenen kokemusta kuunnellaan.

Näkökulmia ihmisen ja ympäristön väliseen suhteeseen

Näkemykset siitä, miten maankäytön suunnittelulla voidaan vaikuttaa asukkaiden hyvinvointiin, kuvastavat käsityksiä paitsi ympäristöterveyden suppeudesta tai laaja-alaisuudesta niin myös siitä, millaiseksi ihmisen ja ympäristön välinen suhde mielletään. Tässä suhteessa voidaan painottaa joko ympäristön määrääviä vaikutuksia ihmisen käytökseen tai ihmisten teke-

miä valintoja. Rapoport (1977) tunnistaa kolme tätä dynamiikkaa määrittävää kysymystä:

1. Kuinka ja mille tasolle asti fyysinen ympäristö vaikuttaa ihmisen toimintaan, toisin sanoen kuinka tärkeä suunnitellun ympäristön rooli on erilaisissa konteksteissa?
2. Miten ihmiset muokkaavat ympäristöään ja mitkä ihmisten yksilölliset tai erilaisiin ryhmiin liittyvät ominaispiirteet ovat relevantteja ympäristön muovautumisessa?
3. Mitkä ovat ne mekanismit, jotka liittävät ihmiset ja elinympäristöt tähän vuorovaikutteeseen?

Rapoportin (1977) ensimmäistä kysymystä voidaan hahmottaa ympäristödeterminismin ja -voluntarismin välisellä janalla. *Ympäristödeterminismi* kuvaa suoria, kausaalisia suhteita ympäristötekijöiden ja ihmisten toiminnan välillä. Tämä on toimiva selitysmalli ympäristön terveysriskeihin ja ihmisten biologisiin prosesseihin keskittyvässä rajatussa näkökulmassa ympäristöterveyteen. *Ympäristövoluntarismin* mukaan taas ihmisen tekemiin valintoihin vaikuttavat ainoastaan hänen henkilökohtaiset tulkintansa, eikä ympäristön piirteillä sellaisenaan ole vaikutusta hänen toimintaansa. Välissä ovat yleisesti hyväksytymmät relationaaliset näkökulmat ympäristöprobabilismi ja -possibilismi. *Ympäristöprobabilismin* mukaan fyysinen ympäristö ohjaa meitä kohti tiettyjä valintoja, kun taas *ympäristöpossibilismin* mukaan ympäristö tarjoaa valintamahdollisuuksia, mutta valinnat tehdään lopulta subjektiivisilla tai sosiokulttuurisilla perusteilla. (Sairinen ym. 2006, 12–14.)

Toinen Rapoportin (1977) esittämä kysymys kuvaa transaktionaalista lähestymistapaa ihmisen ja ympäristön suhteeseen. Transaktionaalisuudella tarkoitetaan, että samalla kun ympäristö vaikuttaa ihmisen terveyteen ja toimintakykyyn, ihminen muokkaa itse elinympäristöään (Stokols 1976). Tämä pitää sisällään paitsi suoran toiminnan, myös pitkän aikavälin vaikuttamisen elinympäristöön esimerkiksi poliittisen päätöksentekojär-

jestelmän kautta (Sairinen ym. 2006, 18–22). Transaktionaalisessa näkökulmassa sen paremmin ihmisellä kuin ympäristölläkään ei ole determinististä roolia, eli se on lähtökohtaisesti relationaalinen. Ympäristössä voidaan havaita *tarjoutumia* (affordances) eli mahdollisuuksia, joita ihmiset voivat hyödyntää tai olla hyödyntämättä, sekä rajoituksia, jotka voidaan joko hyväksyä tai joita pyritään muuttamaan. Ympäristön tarjoumat ovat subjektiivisia, eli ne havaitaan eri lailla ja ne aktivoituvat ihmisille eri tavoin. Esimerkiksi henkilön kokemukset, fyysinen toimintakyky, sosioekonominen tilanne tai ikä voivat vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa tehdä hyvinvointiaan edistäviä valintoja, havaita valintojen mahdollisuuksia ja vaikuttaa elinympäristöönsä eri tilanteissa. Toisin kuin riskit tai haavoittuvuus, tarjoumat eivät ole vain ympäristöön tai vain ihmiseen kiinnittyviä ominaisuuksia, vaan syntyvät näiden ominaisuuksien kohtaamisesta. (Kyttä & Kahila 2006, 11–12.)

Päivänen (2001, 74–79) tutki 2000-luvun alussa eri ammattiryhmien käsityksiä ympäristöterveydestä ja luokitteli ne kolmeen kategoriaan: suppea fyysinen ympäristöterveys, laaja psykofyysinen ympäristöterveys (vrt. Sairinen ym. 2006 laaja ja rajattu ympäristöterveyden käsite) sekä self help -ajattelu, jossa painotetaan yksilön elämänhallintaa ja valintoja, kuten riskien välttämistä ja aktiivista elämäntapaa. Self help -ajattelu kuvastaa ympäristövoluntaristista näkemystä ihmisen ja ympäristön suhteeseen, ja se voi Päiväsen (2001, 74) mukaan pitkälle vietyinä saada jopa nihilistisiä piirteitä. Tämä on erityisesti uhkana, jos ihmisten erilaiset haavoittuvuustekijät ja tarjoumat jätetään huomioimatta.

Kaupunkisuunnittelu on perinteisesti pohjautunut deterministisille oletuksille siitä, että kaupunkirakenteen muotoilulla voidaan vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin (Rapoport 1977, 2). Usko kaupunkisuunnittelun mahdollisuuksiin ratkaista terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia alkoi kuitenkin menettää suosiotaan 1960-luvulla, kun tutkijat alkoivat korostamaan ihmisten käyttäytymisen selittämisessä fyysisten ympäristötekijöiden sijaan sosiokulttuurisia tekijöitä

(Jabareen & Zilberman 2016, 18). Esimerkiksi sosiologi Herbert Gans (1968, 28) argumentoi 'deterministinen virhepäätelmän' jättävän huomiotta, että kaupunkirakenteen sijaan sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset tekijät ovat urbaanien ongelmien todellisia juurisyytä ja määrittävät siten, millaiseksi elämä rakennetussa ympäristössä koetaan. Toisaalta Rapoport (1977) on todennut vastauksena kolmanteen kysymykseensä, että ihmisen ja ympäristön vuorovaikutteiseen suhteeseen linkittävät mekanismit ovat luonteeltaan nimenomaan sosiokulttuurisia. Rakennetun ympäristön suunnittelua voidaan hänen mukaansa pitää eräänlaisena nonverbaalisen kommunikaation muotona, jossa kulttuuriset tekijät vaikuttavat esimerkiksi siihen, kuinka ihmiset havainnoivat rakennetun ympäristön toimintavihjeitä. Kykyä ja mahdollisuuksia lukea näitä vihjeitä voidaan selittää erilaisilla tarjoumillla.

Viime vuosikymmeninä kiinnostus elinympäristön vaikutuksista käyttäytymiseen on ollut kasvussa, kun kestävä kehityksen periaatteille perustuvat suunnittelusuuntaukset ovat tulleet yhä ajankohtaisemmiksi ja kaupunkirakenteella pyritään ohjaamaan esimerkiksi asukkaiden kulutapavalintoja (Jabareen & Zilberman 2016, 18–19). Kasvanutta kiinnostusta on selitetty myös lisääntyneillä elämäntapasairauksilla (Kyttä & Kahila, 2006, 38) ja yhteisöllisyyden kokemuksen kaipuulla (Jabareen & Zilberman 2016). Kestävällä kaupunkirakenteella onkin havaittu olevan lukuisia yhtymäkohtia asukkaiden terveyteen ja hyvinvointiin (Abernethy 2016). Erilaisten maankäyttömuotojen yhdistelyn, palvelujen saavutettavuuden sekä hyvien kevyen ja julkisen liikenteen yhteyksien on monissa tutkimuksissa havaittu olevan positiivisessa yhteydessä arkiliikkumiseen. Joissain tutkimuksissa uuden urbanismin mukaisen kaupunkirakenteen on myös havaittu olevan yhteydessä lisääntyneeseen sosiaalisen kanssakäymiseen. (Lund 2003; Kyttä & Kahila 2006, 37–48.) Asuinympäristön ja yhteisöllisyyden väliseen yhteyteen suhtaudutaan kuitenkin ympäristön ja arkiliikunnan yhteyttä kriittisemmin, ja fyysisen ympäristön korostetaan olevan vain yksi tekijä sosiokulttuuristen tekijöiden rinnalla (Jabareen

& Zilberman 2016). Fyysisen ja sosiaalisen aktiivisuuden lisäksi tutkijat ovat olleet kiinnostuneita myös elinympäristön vaikutusta ihmisten henkiseen terveyteen. Tässä tutkimussuunnassa vihreän luonnonympäristön elvyttävästä vaikutuksesta on vahvaa tutkimusnäyttöä, ja sen on havaittu edistävän muun muassa stressistä palautumista (Kyttä & Kahila 2006, 44).

Monialaisen yhteistyön rajaesineet

Käsitykset ympäristöterveydestä sekä elinympäristön ja ihmisen suhteesta vaikuttavat siihen, mitkä toimijat koetaan tärkeiksi hyvinvointia edistävän elinympäristön kysymyksissä. Kaikista haastavin vaihe kestävän ja hyvinvointia edistävän ympäristön suunnittelussa voikin olla jo oleellisten tahojen saaminen mukaan keskusteluun (Abernethy 2014). Tässä tehtävässä voivat auttaa niin kutsutut *rajaesineet* (boundary objects). Rajaesineet ovat eri taustoista tulevien ryhmien yhteistyön koordinoitumisessa merkittäviksi nousseita sosiaalisia konstruktioita. Ne ovat yksittäisiä, käsitteellisiä tai materiaalisia asioita, jotka helpottavat kommunikaatiota erilaisten sosiaalisten todellisuuksien välillä. (Star & Griesmer 1989.)

Raportin (1977, 4) mukaan ihmisten toiminnan ja kokemusten ymmärtäminen kaupunkiympäristöissä edellyttää siltojen rakentamista eri alojen välisten keinokehoisten raja-aitojen yli. Tällaiset ”sillat” eli rajaesineet voivat osoittaa yhteyksiä näennäisesti erillisten päätöksentekoprosessien välillä ja auttaa madaltamaan institutionaalisesti asetettuja raja-aitoja (Karppi & Vakkuri 2019, 46). Maankäytön ja hyvinvoinnin väliset yhteydet ovat kompleksisia ja niitä voi olla haastavaa tunnistaa, jolloin rajaesineille on erityinen tarve. Ympäristön hyvinvointivaikutusten ymmärtäminen edellyttääkin nykyisessä sirpaloituneessa ja asiantuntijakeskeisessä yhteiskunnassa ammattikuntien ja tieteenalojen välisen yhteistyön työkaluja ja menetelmiä (Niemelä 2010, 343) eli rajaesineitä.

Monialaisen yhteistyön haasteita ympäristöterveyden kysymyksissä voidaan kuvata organisaatioiden rakenteisiin, toimintakulttuureihin

ja perinteisiin liittyvillä *organisaatioselityksillä* sekä henkilöstön ajattelutapoihin ja koulutustaustoihin liittyvillä *asiantuntijaselityksillä*. Organisaatioselityksiin lukeutuvat esimerkiksi hierarkkiseen organisaatorakenteeseen ja hallinnon sektorimaiseen luonteeseen liittyvät tekijät, kuten pystysuuntaisesti toimiva linjaorganisaatio ja yksiköiden tulosvastuut, jotka voivat hankaloittaa yhteistyötä yksiköiden välillä. Asiantuntijaselityksiä puolestaan luovat ammattikunta- ja tieteenalakohtaiset rajat. Esimerkiksi eri alojen metodologiset eroavaisuudet ympäristöterveyden kysymyksissä voivat aiheuttaa yhteistyövaikeuksia, sillä ne vaikuttavat siihen, millainen tieto katsotaan hyödylliseksi elinympäristön hyvinvointivaikutusten arvioinnissa. (Virrankoski 1997, 17–20.) Myös ammattikuntien väliset erot kielessä, käsitteisissä, kulttuurissa ja arvoissa voivat muodostua monialaisen yhteistyön rajoitteiksi (Niemelä 2010, 343, Axelsson & Axelsson 2009). Sekä organisaatioiden että ammattikuntien väliset erot voivat jopa johtaa haitalliseen *reviirijatteluun*. Reviirijattelu voi syntyä organisaatioiden tai yksiköiden välille erityisesti silloin, jos johtajat kokevat yhteistyön uhaksi mahdollisuudelleen kontrolloida omaa vastuualuettaan. Ammattiryhmien välille reviirijattelu taas syntyy helposti, jos johtajat kokevat tarvetta puolustaa omia ammatillisia roolejaan, taitojaan tai lähestymistapojaan. (Axelsson & Axelsson 2009.) Rajaesineet voivat helpottaa niin organisaatio- kuin asiantuntijaselityksiinkin liittyviä yhteistyön haasteita. Toimiakseen niiden tulee kuitenkin olla paitsi tarpeeksi joustavia vastatakseen yksittäisten toimijoiden tarpeisiin, myös tarpeeksi staattisia säilyttääkseen olemuksensa toimijoiden välisenä, kommunikaatiota helpottavana kiinnittymiskohtana (Star & Griesmer 1989).

Hyvinvoinnin edistämisen kysymyksissä on nähty erilaisia pyrkimyksiä luoda toimialoja yhteen tuovia rajaesineitä. Suomessa ympäristön hyvinvointivaikutuksiin liittyvää toimialojen välistä yhteistyötä alettiin edellyttää erilaisten systemaattisten vaikutusten arviointien myötä 1990-luvulla. Esimerkiksi maankäyttö- ja raken-

nuslain 9 § (5.5.2017/254) 2 momentin mukaan ”Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset.” Vaikka vaikutusten arvioinneilla pyritään laaja-alaiseen näkemykseen, tiettyjen hallinnonalojen nimeäminen ja mieltäminen arviointien vastuutahoiksi näyttää rajoittavan niiden monialaisuutta (Tapaninen ym. 2002, 224) ja siten potentiaalia toimia rajaesineenä erilaisten sosiaalisten todellisuuksien välillä.

Erilaisten vaikutusten arviointien rinnalle on sittemmin tullut muita monialaiseen hyvinvoinnin edistämistyöhön velvoittavia toimintatapoja ja säädöksiä. Esimerkiksi terveydenhuoltolaki (1326/2010) velvoittaa kuntia laatimaan kuntakohtaisiin hyvinvointi- ja terveysosoittimiin perustuvat, paikalliset strategiset hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet (12 § 2 mom) sekä keran valtuustokaudessa hyvinvointikertomuksen, jossa kuvataan kuntalaisten terveyttä ja hyvinvointia sekä toteutettuja toimenpiteitä hyvinvoinnin edistämiseksi (12 § 1 mom). Vaikka terveydenhuoltolaki edellyttää monialaista yhteistyötä (12 § 3 mom), hyvinvointikertomuksen ja -strategian toteutusvastuu jää usein yksittäiselle toimialalle, yleensä terveydenhuoltosektorille (Syväjärvi & Leinonen 2020, 58–59). Myös hyvinvointikertomuksissa käytettävän informaation on havaittu olevan peräisin pää-

asiassa sosiaali- ja terveydenhuollon toimialalta (esim. Majoinen & Antila 2018; Zechner 2014). Elinympäristöä koskevaa tietoa niissä käytetään verrattain vähän (Sahamies 2018).

Maankäytön saralla kaupunkiseutujen MAL+PE (maankäyttö, asuminen, liikenne, palvelut, elinkeinot) -suunnittelua on tutkittu mahdollisena kestävästä kehityksen rajaesineenä. Vaikka toimialarajat ylittävä yhteistyö MAL-työssä on ollut lupaavaa, sen kytkentä palveluihin ja elinkeinoihin (+PE) sekä sosiaalisen kestävyuden olottuvuuteen on jäänyt toistaiseksi vaatimattomaksi. (Karppi & Vakkuri 2019.)

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto koostuu kahdeksantoista maankäytöstä vastaavan, johtavan viranhaltijan puolistrukturoidusta teemahaastattelusta. Aineistoa voidaan pitää heterogeenisenä, sillä haastateltaviksi valittiin viranhaltijoita asema-, yleis- sekä maakuntakaavatasolta, ja haastattelutavat edustivat eri kokoisia kuntia sekä maakuntia eri puolella Suomea. Haastateltavien edustamia organisaatioita kuvataan taulukossa 1. Tutkimusasetelmassa on pyritty välttämään muita merkittäviä eroavaisuuksia haastateltavien toimintaympäristössä, jotta viranhaltijoiden kokemuksia olisi helpompi suhteuttaa toisiinsa. Tästä syystä aineistoon valittiin ainoastaan kuntia ja alueita, joiden väestönkehitys on kasvavaa.

Taulukko 1: Haastateltavien jakautuminen kuntien kokoluokan ja maakuntien liittojen osuuden mukaan

Kategoria	Haastateltuja, lkm
Kunta, > 100 000 asukasta	7
Kunta, 50 000–100 000 asukasta	4
Kunta, < 50 000 asukasta	4
Maakuntien liitot	3

Haastattelut kestivät keskimäärin hieman yli tunnin. Yksi haastatteluista toteutettiin kahden henkilön yhteishaastatteluna. Haastattelut tehtiin kasvotusten, ja ne nauhoitettiin ja litteroitiin analyysivaihetta varten.

Haastatteluiden tavoitteena oli kartoittaa viranhaltijoiden käsityksiä elinympäristön ja hyvinvoinnin välisestä suhteesta, hyvinvointitiedon käyttöä sekä monialaisen hyvinvoinnin edistämistyön mahdollisia haasteita ja rajaesineitä. Puolistrukturoitu teemahaastattelu oli sopivin aineistonkeruumenetelmä, sillä aiheen abstraktius edellytti keskustelemaa haastattelutyyliä, mutta täysin avoimen haastattelun keinoin kaikkien haastateltavien kanssa ei välttämättä olisi päädytty tutkimuskysymysten kannalta oleellisimpiin teemoihin. Teemahaastattelussa haastateltavat voivat ottaa esille omia tulkintojaan kysymyksistä ja kuvata merkityksiä, joita he liittävät käsiteltäviin teemoihin (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–49). Tämä oli olennainen osa tutkimusasetelmaa, sillä haastattelujen keskiössä olivat viranhaltijoiden asiantuntemukseen ja henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvat näkemykset, eivätkä heidän edustamiensa organisaatioiden viralliset linjaukset. Tällaisessa tutkimusasetelmassa haastattelututkimusten varjopuolena on se, että haastateltavat pyrkivät usein vastaamaan haastattelukysymyksiin sosiaalisesti hyväksyttävimmällä tavalla (Hirsjärvi & Hurme 2008 34–35). Luotettavuutta on pyritty siksi parantamaan pseudonymiteetillä. Pseudonymiteetin turvaamiseksi haastatteluista poimittuja siteerauksia on tässä artikkelissa muokattu hieman yleiskielisimmiksi poistamalla esimerkiksi murre sanoja.

Miles ja Huberman (1994) jakavat aineistolähtöisen päättelyprosessin kolmeen vaiheeseen: 1. redusointi, jossa aineistosta tunnistetaan olennaiset ilmaukset ja merkitään ne koodein; 2. klusterointi, jossa koodattua aineistoa vertaillaan, yhdistellään ja koodeja suhteutetaan toisiinsa sekä 3. abstrahointi, jossa yhdistelemällä luokituksia muodostetaan olennainen teoreettinen käsitteistö. Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi on aloitettu aineistolähtöisen lähestymistavan mukaan, mutta abstrahoin-

tivaiheessa tutkimuskysymyksiin on pyritty vastaamaan suhteuttamalla löydöksiä olemassa olevaan teoreettiseen käsitteistöön. Aineiston analyysia voidaan siis pitää teoriaohjaavana sisällönanalyysinä (ks. esim. Tuomi & Sarajarvi 2018, 109–110).

Oleellisimmat teoreettiset käsitteet, joihin aineistoa suhteutettiin analyysivaiheessa, ovat laajan ja rajatun ympäristöterveyden käsitteet, ihmisen ja ympäristön välisen suhteen käsitteistö, yhdistely- ja rajaustavoitteiden käsitteet monialaisessa yhteistyössä sekä monitoimijaisen yhteistyön haasteiden asiantuntija- ja organisaatioselitykset. Yhdistely- ja rajaustavoitteiden sekä asiantuntija- ja organisaatioselityksien käsitteiden perusteella luotiin lisäksi analyysikehikko, jonka avulla lähestytään erilaisia rooleja, joita johtavat maankäytöstä vastaavat viranhaltijat voivat omaksua monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä.

Viranhaltijoiden kokemukset hyvinvoinnin edistämisestä

Laaja-alaisen hyvinvoinnin mahdollistamista

Kun haastateltuja maankäytöstä vastaavia johtavia viranhaltijoita pyydettiin kuvailemaan, miten maankäyttö vaikuttaa asukkaiden hyvinvointiin, he tunnistivat niin fyysiseen, toiminnalliseen, sosiaaliseen, psyykkiseen kuin kulttuuriseenkin hyvinvoinnin ulottuvuuteen liittyviä elementtejä. Erityisesti toiminnallinen ja psyykinen ulottuvuus korostuivat, mikä ei ollut yllättävää, sillä nämä ilmiöt korostuvat usein tämänhetkissä ihmisen ja ympäristön välisen suhteen tutkimuksessa (ks. Kyttä & Kahila 2006). Lähes kaikki haastateltavat nimesivät toiminnalliseen ulottuvuuteen luokiteltavia elinympäristön piirteitä, kuten hyvät joukko- ja kevyen liikenteen yhteydet tai työpaikkojen ja palveluiden saavutettavuuden. Toiminnalliseen ulottuvuuteen liittyi useimmiten ajatus liikumaan kannustavasta yhdyskuntarakenteesta. Asemakaavatasolla toiminnalliseen hyvinvoinnin ulottuvuuteen liitettiin myös ympäris-

tön esteettömyys. Melkein kaikki viranhaltijat nostivat esiin myös hyvinvoinnin psyykkiseen ulottuvuuteen liittyviä teemoja. Näihin kuului erityisesti viherverkon elvyttävä ja virkistävä vaikutus, josta puhuttiin kolmessatoista haastattelussa.

”Niillä virkistysalueillakin on kuitenkin iso merkitys sitten ihmisten hyvinvoinnille ja ihan terveyteenkin. Semmosta elvyttävää ympäristöä.”

Muita haastateltavien mainitsemia hyvinvoinnin psyykkiseen ulottuvuuteen liittyviä tekijöitä olivat muun muassa ympäristön kokemuksellisuus, elämyksellisyys, viihtyisyys ja esteettisyys, koettu turvallisuus kaupunkitilassa sekä niin kutsuttu paikan henki (sense of place). Nämä tekijät yhdistettiin useimmiten asema-kaavatasoon.

Hieman yli puolet haastateltavista nimesi ihmisten fyysiseen terveyteen sekä hyvinvoinnin sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyviä elementtejä. Rajatun ympäristöterveyden käsitteen mukaisia fyysiseen hyvinvointiin vaikuttavia asioita olivat esimerkiksi meluntorjunta ja pohjavesialueiden turvaaminen. Sosiaaliseen hyvinvointiin puolestaan yhdistettiin esimerkiksi sosiaalinen koheesio, asuinalueiden yhteisöllisyys, koontumispaikat sekä kaupunginosien elävyys, omaleimaisuus ja houkuttelevuus eri väestöryhmille. Haastateltavien esiin nostamat sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvät ilmiöt kiinnittyivät usein maantieteellisesti pienille alueille, kuten naapurustoihin. Maankäytön vaikutukset hyvinvoinnin kulttuuriseen ulottuvuuteen otti esille ainoastaan kaksi viranhaltijaa, molemmat maakuntakaavatasolta. He mainitsivat muun muassa juurevuuden, perinteiden ja alueen identiteetin korostamisen suunnittelussa sekä arkeologisesti arvokkaiden alueiden suojelemisen.

Hyvinvoinnin ulottuvuudet, kuten vaikkapa kulttuurinen ja sosiaalinen ulottuvuus, limittyvät toisiinsa, eikä niiden tarkkarajainen erottelu ole tarkoituksenmukaista. Haastateltujen viranhaltijoiden esiin nostamien ilmiöiden tarkastelu hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien kautta mahdol-

listaa kuitenkin kokonaiskuvan luomisen; aineiston perusteella voidaan perustellusti todeta viranhaltijoiden näkemysten vertautuvan Sairisen (2006) kuvaukseen laajasta ympäristöterveyden määritelmästä sekä Päiväsen (2001) kuvaukseen psykofyysisestä ympäristöterveydestä. Siinä missä Päiväsen tutkimuksessa (2001) kaavoittajille oli ominaista fysikalisoida elinympäristöä, tässä tutkimuksessa maankäytöstä vastaavat viranhaltijat näkivät maankäytön hyvinvointivaikutukset huomattavasti kokonaisvaltaisemmin kaikilla kaavatasoilla. Haastateltavat kuvasivat hyvinvointia usein myös subjektiivisena kokemuksena, joka yhdistetään laajaan käsitykseen ympäristöterveydestä. Subjektiivisuudella viitattiin haastatteluissa yleensä yksilöiden henkilökohtaisiin preferensseihin, kuten esteettisiin mieltymyksiin, ei niinkään eri ihmisryhmien haavoittuvuustekijöihin tai erilaisiin tarjoumiin.

Haastateltavien näkemyksissä oli eroja sen suhteen, kuinka deterministisiä maankäytön suunnittelun vaikutusten katsottiin olevan asukkaiden hyvinvoinnin kannalta. Maankäytön suunnittelun nähtiin yleisesti vaikuttavan suorimmin kulkutapavalintoihin ja segregaaation ehkäisyyn. Tiiviin yhdyskuntarakenteen ja hyvän kevyen liikenteen infrastruktuurin katsottiin ohjaavan ihmisiä jalankulkuun ja pyöräilyyn. Asuntojen monipuoliset hallintamuodot, täydennysrakentaminen ja julkiset investoinnit taas koettiin toimivaksi ratkaisuksi vähentää huono-osaisuuden keskittymistä tietyille alueille. Myös fyysisiin riskitekijöihin suhtauduttiin kausaliteetin kautta, mutta haastatteluissa ei juurikaan keskitytty näihin tekijöihin.

Näiden ilmiöiden lisäksi haastatteluissa ei tullut esiin juurikaan muita deterministiseksi tulkittavia käsityksiä, vaan haastatteluissa korostui erityisesti ympäristöpossibilismi. Kaupunkia kuvattiin toisinaan mahdollistavaksi ja fasilitoivaksi ”alustaksi”, ”raameiksi” tai ”kulisseiksi”, jossa ihmiset voivat omalla toiminnallaan rakentaa hyvinvointia kunnan hyvinvointipalveluiden avulla. Omaehtoisuutta tukevan ympäristön, sallivan kaupunkikulttuurin ja kaupungin roolin mahdollistajana nähtiin vähentävän byrokraattisuutta ja hallinnon kankeutta.

”Täällä on kivoja kaupunkitiloja. Ihmiset tykkää mennä mielellään ulos, ne harrastaa kaikkea omaa. Se poikii kaikkea sel-laista, mikä nousee ihmisistä itsestään, kun se ympäristökin on semmonen, joka tukee vapaaehtoisuutta ja sitä toimintaa.”

Hyvinvointitiedon käyttö

Hyvinvointia kuvaava tieto miellettiin yleensä ensisijaisesti tilastolliseksi. Haastateltavien käyttämät indikaattorit, joilla pyrittiin seuraamaan maankäytön vaikutuksia hyvinvointiin, kuvastivat pääasiassa niitä ilmiöitä, joihin suhtauduttiin deterministisimmin. Suurin osa haastateltavista kertoi seuraavansa liikennemäärien ja kulkutapaosuuksien kehitystä sekä tarkkaillevansa mahdollista huono-osaisuuden kasautumista seuraamalla asukasmäärien kehitystä, tulo- ja koulutustasoluokkien jakautumista, ikärakennetta ja vieraskielisten osuutta väestöstä eri asuinalueilla. Toiminnan hyvinvointivaikutuksia arvioitiin myös seuraamalla erilaisten toimenpideohjelmien ja tavoitteiden toteutumisen astetta. Osa haastateltavista kertoi seuraavansa säännöllisesti myös melun tai pölyn kaltaisia ympäristöhaittojen indikaattoreita sekä turvallisuutta kuvaavia indikaattoreita, kuten rikos- tai onnettomuustilastoja. Ainoastaan yksi haastatelluista viranhaltijoista arveli, että organisaatioissa seurataan tilastoja asukkaiden terveydestä tai sairastavuudesta eri alueilla. Vaikka tilastollisen datan saatavuus koettiin hyväksi, sitä ei aina pystytty hyödyntämään tehokkaasti, koska etenkin pienemmissä organisaatioissa analysointiin varatut resurssit koettiin usein riittämättömiksi. Muutamissa tapauksissa tilastollisen tiedon analysointi oli yksittäisten työntekijöiden vastuulla.

Siitä huolimatta, että hyvinvointi ymmärrettiin subjektiivisena kokemuksena ja asukkaiden osallisuutta kuvattiin tärkeäksi, kokemustieto nähtiin usein varsin kapeasti. Useimmissa haastatteluissa kokemustieto miellettiin pääasiassa palautteeksi tai lakisääteiseksi osallistumismeneteltyiksi. Lain edellyttämät osallistumispro-

sessit koettiin myös usein turhan hitaiksi ja raskaiksi. Kaupunkilaisia oli haastateltavien mielestä hankala saada osallistumaan ja tiettyjen väestöryhmien näkemykset korostuivat, kun yleisötilaisuuksissa kävivät usein samat ihmiset. Osa haastateltavista toivoi, että käytettävissä olisi enemmän kokemusperäistä tietoa karttapohjaisena. Osallistavia paikkatiedon menetelmiä olikin hyödynnetty joissain organisaatioissa, mutta niiden teknisiin ratkaisuihin ei oltu välttämättä tyytyväisiä. Jotkut haastateltavista kertoivat kokeilleensa muita uusia osallistamistapoja, joista oli saatu positiivisia kokemuksia. Tällaisia olivat esimerkiksi kehitysvammaisten parissa tehty työ tai jalkautuminen kouluihin.

”Ja sit he kertoivat, että miten he elää. He käy koulussa ja sit he käy kirjastossa, tämä on hirveen suosittu tämä uusi kirjasto. Ja sit he käy harrastuksissa, mutta ei heillä ole mitään asiaa kaupungin keskustaan. Ne on [keskustan] ulkopuolella kaikki ne harrastukset. Et tommonenkin, mikä pitäisi olla ihan ilmiselvä asia, niin paljastu meille vasta siinä vaiheessa kun järjestettiin työpaja näille lapsille. Tai nuoria aikuisia, semmosia murrosikäisiä.”

Kokemustiedon keräämisen lisäksi myös sen analysointi koettiin usein hankalaksi ja aikaa vieväksi. Virrankosken (1997, 19–21) mukaan eri alojen tieteenfilosofiset ja metodologiset lähtökohdat, jotka vaikuttavat esimerkiksi käsityksiin tiedon keräämisen tavoista, voivat hankaloittaa monialaista yhteistyötä ympäristöterveyden edistämisen kysymyksissä. Harjaantumattomuus laadullisten analyysimenetelmien hyödyntämiseen voi siis osaltaan selittää kokemustiedon käytön vaikeuksia maankäytön suunnittelussa.

Myös tiedonkulun haasteet saattoivat hankaloittaa hyvinvointia koskevan datan tehokasta hyödyntämistä, sillä tieto ei aina kulkenut sujuvasti yksiköiden välillä. Yksi haastateltavista koki tiedon panttaamisen jopa tahalliseksi. Tällainen kokonaisuhyödyn kustannuksella tehtävä soaoptimointi on erittäin haitallista ja kieliin reviirijattelusta.

Yhteistyön haasteet

Vaikka monialainen yhteistyö hyvinvoinnin edistämiseen liittyvissä kysymyksissä koettiin pääsääntöisesti positiiviseksi, suurin osa viranhaltijoista tunnisti siinä myös haasteita tai puutteita. Haasteita kuvailtiin etenkin asiantuntijaselityksen kautta, mutta myös organisaatio-selityksiä mainittiin.

Yleisin organisaatio-selitys oli hallinnon sektorimainen luonne. Esimerkiksi edellä mainitut yksiköiden väliset tiedonkulun ongelmat tai tiettyjen toimintojen henkilöityminen yksittäisten ihmisten varaan liittyvät tähän. Myös Larsenin ja kumppaneiden (2014) tutkimuksessa hallinnon siiloutunut rakenne tunnistettiin yhdeksi keskeisistä monialaisen hyvinvoinnin edistämisen yhteistyön haasteista kunnissa. Maakuntakaavataso erosi tässä muista kaavatasoista, sillä siinä ristiriidat liittyivät useimmiten kuntien välisiin erimielisyyksiin, eivätkä niinkään toimialojen välisiin suhteisiin. Toinen keskeinen organisaatio-selitys yhteistyö-vaikauksille oli strategisuuden ja koordinaation puute monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä. Osa koki, että yhteistyön koordinointi hyvinvoinnin edistämisen kysymyksissä ei ollut oikein kenenkään vastuulla, mikä saattoi johtaa ristiriitoihin ja osaoptimointiin etenkin palveluverkon suunnittelussa.

Yksi yleisimmistä haastatteluissa mainituista asiantuntijaselityksistä olivat hallinnonalojen väliset eroavaisuudet toiminnan sykleissä, jotka vaikeuttivat yhteistyön oikea-aikaisuutta. Yhteistyötä hankaloittivat haastateltavien mukaan myös ammattikuntien väliset ajattelutapojen erot ja niiden taustalla olevat arvoriidat. Tämäkin korostui palveluverkon suunnittelussa, erityisesti koulu- ja päiväkotiverkon kysymyksissä, joihin liitettiin paljon tunnelatauksia sekä erilaisia kilpailevia arvoja ja tavoitteita.

”--kyllä me ollaan välillä väännetty jonkun päiväkodin, koulun paikasta kättäkin, että kun meillä taas on sitten oma näkökulma, että pitäisi jotakin tiettyjä alueita kehittää ja me ei saada niitä kehitettyä, ellei siel-

lä ole edes peruspalveluita. Sit taas tätä näkökulmaa ei ole välttämättä meidän sivistyspuolella, vaan se katsoo vaan sitä optimipaikkaa. Ja monet muut toimialat, niin ne katsoo hyvin lähivuosia ja tässä kaavoituksessa pitäisi katsoa seuraavaa viittäkymmentä vuotta ainakin, niin siinä tulee semmosta pientä tieteenkin.”

Lisäksi osa haastateltavista myös koki, että muiden toimialojen edustajat eivät välttämättä ymmärtäneet maankäytön suunnittelun toimintalogiikkaa. Tämä saattoi herättää kielteistä suhtautumista monialaiseen hyvinvointityöhön. Haastateltavien puheessa oli toisinaan havaittavissa jopa reviiirajattelun piirteitä; jotkut viranhaltijat kokivat, että lakisäateistä hyvinvointikertomustyötä koordinoivat henkilöt ikään kuin astuivat heidän varpailleen, vaikeivat edes tunteneet maankäytön realiteetteja. Tämä korostui, jos vuorovaikutteinen yhteistyö hyvinvointikertomuksesta ja -strategiasta vastuussa olevan toimialan, yleensä sosiaali- ja terveydenhuolto-sektorin, kanssa oli vähäistä. Toisaalta jotkut haastatelluista viranhaltijoista olivat itse kohdanneet reviiirajattelua monialaisessa hyvinvointityössä. He arvelivat, etteivät muiden toimialojen edustajat aina tunnistanee maankäytön suunnittelun tärkeyttä hyvinvoinnin edistämistyössä, ja olivat jopa kokeneet, ettei heidän panostaan monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä arvostettu.

Ratkaisukeinoja ongelmiin

Osa viranhaltijoista koki hyvinvoinnin edistämisen niin monien tekijöiden summaksi, että sen rajaamisen yksinkertaisempiin kokonaisuuksiin katsottiin helpottavan yhteistyötä. Tämä kuvaa rajaustavoitteen mukaista tapaa ratkaista yhteistyön haasteita. Muita rajaustavoitteen mukaisia ratkaisuesityksiä olivat selkeämpi toimivallan jako ja strukturoidummat prosessit yhteistyön koordinoinnissa sekä jopa yhteistyön vapaaehtoisuus.

Yhdistelytavoitetta puolestaan kuvasi pyrkimys jaetun ymmärryksen rakentamiseen.

Yhdistelytavoite korostui aineistossa etenkin sellaisten ongelmien ratkaisussa, joita kuvattiin asiantuntijaselityksin. Osa haastateltavista näki toimialojen välisten yhteistyön haasteiden helpottuvan, jos yksiköissä olisi ammattilaisia, joilla on useamman tieteenalan osaamista ja jotka voivat *”toimia tulkkina”* eri ammattiryhmien välillä.

”-- et pitäisi ymmärtää eri näkökulmia ja syötteitä mitä sieltä tulee. Ja tavallaan aika monen eri tieteen sanastoo ja tämmöistä tulokulmaakin jopa hallita.”

Uusia osaamisprofileita ehdotettiin ratkaisuksi myös tiedonkäytön ongelmiin; osa haastateltavista toivoi, että organisaatiossa olisi yhdyskuntasuunnittelun substanssiosaamista yhdistettynä tilastotieteiden, datalouhinnan, laadullisen tutkimuksen metodiikan tai paikkatiedon asiantuntemukseen. Haastattelussa otettiin esille myös asiantuntijoiden henkilökohtaisten asenteiden vaikutus jaetun ymmärryksen luomiseen ja monialaisen yhteistyön toimivuuteen. Tärkeiksi ominaisuuksiksi nimettiin motivaatio, halu oppia, valmius asettua oman mukavuusalueen ulkopuolelle, uteliaisuus, rohkeus tehdä asioita uudella tavalla ja kyky *”ajatella laatikon ulkopuolelta”* sekä hyvät vuorovaikutustaidot. Lisäksi verkostoituneisuudesta katsottiin olevan etua, sillä muiden kotimaisten ja ulkomaisten verrokkiorganisaatioiden kokemuksista oppimista pidettiin tärkeänä.

Haastattelussa puhuttiin myös mahdollisista yhteistä ymmärrystä rakentavista rajaesineistä. Jotkut viranhaltijoista kokivat hyvinvointikertomuksessa ja -strategiassa sekä siihen liittyvässä hyvinvointiryhmän työskentelyssä olevan potentiaalia rajaesineeksi. Hyvinvointikertomus auttoi parin haastateltavan mukaan omaksumaan yleiskuvan kehitystilanteesta nopeasti, ja ryhmän työskentely saattoi jopa parantaa yhteistyötä, syventää yhteistä ymmärrystä ja tarjota mahdollisuuksia oppimiseen ja oman osaamisen kehittämiseen. Ryhmän toiminnasta oli hyötyä erityisesti siten, että se toi keskeiset tahot yhteen, mikä voi

Abernethyn (2014) mukaan olla jopa hankalin vaihe tällaisen yhteistyön rakentamisessa. Toimijoiden tuomisen yhteiseen dialogiin on jo itsessään huomattu helpottavan toimialoille yhteisten kehityskohteiden löytämistä (Larsen ym. 2014).

Muutama haastateltava suhtautui hyvinvointikertomukseen varsin kriittisesti. He katsoivat sen lisäävän työmäärää ja kokivat sen omasta työstään erilliseksi, ikään kuin *”päälle liimatuksi”* pakolliseksi raportoinniksi. Myös Larsen ja kumppanit (2014) huomasivat tällaisen asenteen haastavan monialaista hyvinvointityötä. Hyvinvointikertomus ja -strategia vaikutti näyttäytyvän tarpeettomana ja byrookraattisena erityisesti silloin, jos sitä ei koettu aidosti strategiseksi ja vaikuttavaksi. Tämä tuli esiin myös Syväjärven ja Leinosen (2020) tutkimuksessa, jossa hyvinvointikertomustyön merkittävimpien haasteiden havaittiin liittyvän sen strategisen orientaation puutteeseen.

”Että jos me lähetään sellaseen, että nyt pitää ruveta erikseen keksimään, että nyt on pakko keksiä joku hyvinvointi-isminkin mukainen juttu, koska se on kivaa tai joku on sitä mieltä, että se on kiva juttu, niin se on väärin, koska meillä on monta muutakin kivaa juttua. Että on meillä muitakin aihepiirejä, kun tämä hyvinvointisana. Meillä on yrityspuolella ja lapsissa ja vaikka mistä löytyy joku, aina löytyy joku porukka, joka haluaa, että juuri heille pitää tehdä tämmönen oma juttunsa.”

Toinen hyvinvointikertomuksen ja -strategian keskeinen ongelma oli, etteivät kaikki haastateltavat edes tunteneet sitä. Velvoite hyvinvointikertomuksen laatimiseen ei koske maakuntia, mutta kunnissakin sen tunsivat haastatelluista viranhaltijoista pääasiassa vain ne, jotka olivat henkilökohtaisesti olleet mukana sen valmistelussa. Muutama kuntien edustajista oli tietoisia hyvinvointikertomuksen ja -strategian olemassaolosta, mutta ei ollut koskaan lukenut sitä, eikä kolme haastateltavista kuntien edustajista ollut edes kuullut siitä. Hyvinvointikertomusta

ja strategiaa ei siis voida nykyisellään pitää aiotona rajaesineenä eri yksiköiden välillä.

Syvjäjärvi ja Leinonen (2020, 61) totesivat hyvinvointikertomuksen ja -strategian monialaisuuden puutteen johtuvan osittain myös suppeista, terveyspainotteisista hyvinvointikäsitteistä. Tässä tutkimuksessa haastateltujen viranhaltijoiden käsitykset hyvinvoinnista näyttävät kuitenkin varsin laaja-alaisina, ja maankäytöllä oli heidän mukaansa tärkeä rooli hyvinvoinnin edistämässä. Kyse saattoi siis olla enemmänkin kuntien vakiintuneista käytännöistä ja siitä, että samalla tavalla kuin vaikutusten ennakkoarviointien monialaisuutta haastaa arvioinnin nimeäminen tietyn hallinnonalan mukaan (Tapaninen ym. 2002, 224), hyvinvointikertomus ja -strategian mielletään helposti kuuluvan hyvinvointipalveluiden vastuualueeseen.

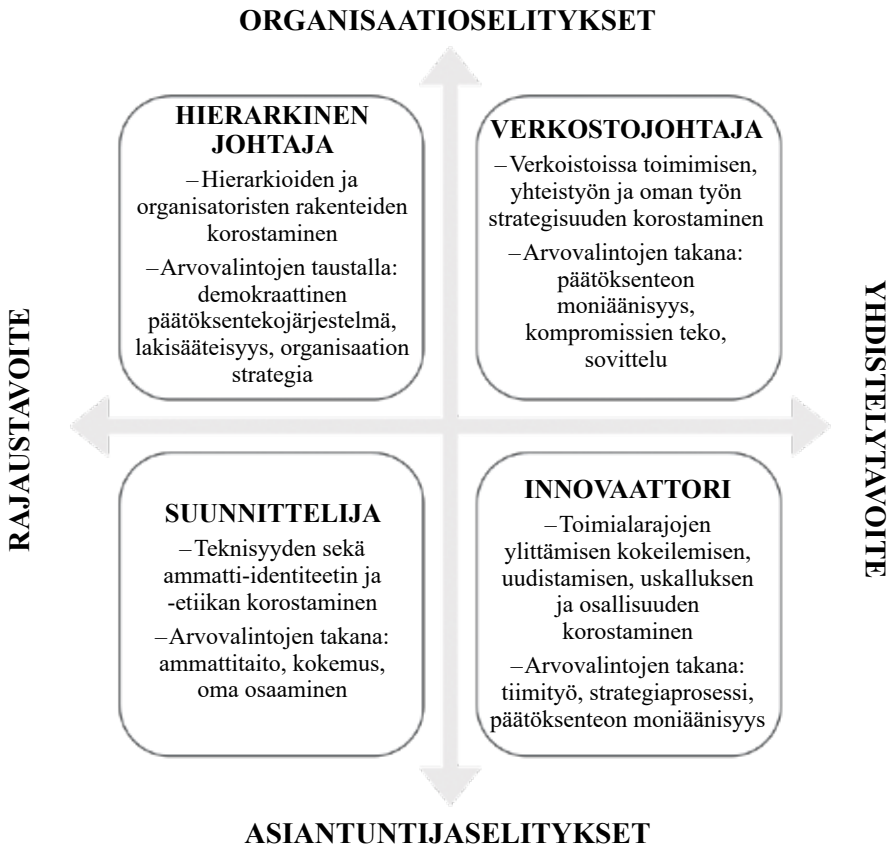
Myös muista mahdollisista yhteistyötä helpottavista käytännöistä, työkaluista ja prosesseista keskusteltiin, mutta mikään niistä ei näyttänyt varsinaisena rajaesineenä siinä mielessä kuin Star ja Griesmer (1989) sen määrittelevät. MAL-yhteistyöstä sekä organisaatioiden strategiaprosessien kautta oli saatu positiivisia kokemuksia monialaisesta yhteistyöstä, joista voitaisiin oppia myös hyvinvoinnin edistämisen prosesseissa. Teknologisissa tietoaalustoissa taas nähtiin potentiaalia jaetun ymmärryksen ja holistisemman, tietoperusteisemmän päätöksenteon saavuttamiseksi, mutta ne vaatisivat haastateltavien mukaan vielä lisäkehittämistä.

Vuorovaikutusta helpottaviksi käytännöiksi nimettiin huolellisesti tehty vuorovaikutussuun-

nitelma tai vuorovaikutussuunnittelijan työpanos, ja hyvän fasilitoinnin todettiin ehkäisevän vastakkainasettelua. Muutama haastatelluista viranhaltijoista koki, että yksiköiden ulkopuolisen, ”*puolueettoman*” henkilön, joka tuntisi useiden eri toimialojen todellisuuksia, tulisi koordinoita monialaista yhteistyötä. Fasilitointi voikin olla hyödyllistä erityisesti silloin, jos toimialojen välillä ei ole ennestään ollut juurikaan yhteistyötä tai jos niiden väliset ristiriidat ovat päässeet kärjistyään.

Viranhaltijoiden roolit monialaisessa yhteistyössä

Vaikka haastateltujen viranhaltijoiden käsitykset hyvinvoinnista ja ympäristöterveydestä näyttivät pääsääntöisesti varsin laajoina, haastateltavat saattoivat silti suhtautua hyvinvoinnin edistämiseen omassa työssään sekä yhdistely- että rajaustavoitteen kautta. Haastateltavat erosivat toisistaan myös sen perusteella, selitettiinkö hyvinvoinnin edistämistyön mahdollisia haasteita ammattikuntien ja tieteenalojen käsitteellisiä ja kulttuurisia eroja korostavilla asiantuntijaselityksillä vai organisaatioiden rakenteisiin kiinnittyvillä organisaatioselityksillä (vrt. Virrankoski 1997). Kun tarkastellaan aineistosta tunnistettuja yhteistyön tavoitteiden ja haasteiden selittämiseen liittyviä positioita rinnakkain, voidaan tunnistaa neljä maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden ideaalityypistä roolia. Näitä rooleja on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1: Johtavien viranhaltioiden roolit suhteessa yhteistyön haasteisiin ja tavoitteisiin.

Rajaustavoitetta painottavia rooleja olivat asiantuntijuutta ja substanssikysymyksiä korostava *suunnittelijan rooli* sekä linjaorganisaatiota johtavan, perinteisen *hierarkkisen johtajan rooli*. Yhdistelytavoitetta painottavia rooleja puolestaan olivat toimiala- ja organisaatorajoja ylittävää toimintaa uudistavasti ja kokeilevasti lähestyvä *innovaattorin rooli* sekä moninaisissa verkostoissa tapahtuvaa työtä koordinoivan *verkostojohdajan rooli*.

Suunnittelijan ja innovaattorin roolit korostivat yhteistyön haasteiden selittämisessä asiantuntijaselityksiä. Suunnittelijan roolista käsin katsottuna yhteistyön haasteena nähtiin usein se, etteivät muiden toimialojen edustajat ymmärtäneet maankäytön suunnittelun erityispiirteitä, kun taas innovaattorin roolissa ongelmallisena pidettiin erityisesti omien alojen totuttuihin näkökulmiin kahliutumista. Hierarkkisen johtajan ja verkostojohdajan roolit puolestaan

painottivat organisaatioselityksiä. Hierarkkisen johtajan roolin korostuessa monialaisen yhteistyön haasteena pidettiin kasvavaa työmäärää, koordinaation puutetta sekä epäselviä organisatorisia rakenteita. Verkostojohtajan roolissa ongelmana nähtiin etenkin yksikköjen väliset jäykät rajat eli 'siilot', joita pyrittiin ylittämään.

Rajaustavoitteen mukaisissa suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan rooleissa haluttiin keskittyä pääasiassa sellaisiin hyvinvoinnin ilmiöihin, joihin katsotaan voitavan vaikuttaa suoraan, probabilistisesti tai jopa deterministisesti. Tällaisiksi asioiksi koettiin useimmiten ihmisten kulutavat, segregatio sekä ympäristöterveyden fyysiseen ulottuvuuteen liittyvät ilmiöt. Yhdistelytavoitteen mukaisissa innovaattorin ja verkostojohtajan rooleissa puolestaan viranhaltijat pyrkivät useammin vaikuttamaan näiden ilmiöiden lisäksi tekijöihin, joilla katsottiin olevan välillinen vaikutus hyvinvointiin. Tästä syystä yhdistelytavoitteen mukaisia rooleja painottavat viranhaltijat näkivät liikkumavaransa hyvinvoinnin edistämässä laajemmin kuin rajaustavoitteen mukaisia rooleja painottavat viranhaltijat.

Eri rooleissa oli havaittavissa eroja myös suhtautumisessa asukkaiden osallistamiseen ja poliittiseen päätöksentekoon. Suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan roolia painottavat haastateltavat näkivät osallisuuden toteutuvan ensisijaisesti systeemitasoisien edustuksellisen demokratian järjestelmien kautta. He mielsivät poliittisen päätöksenteon korostetun irrallisena suunnittelusta, mikä alleviivaa maankäytön suunnittelun teknografista luonnetta. Innovaattorin ja verkostojohtajan rooleissa puolestaan osallisuus nähtiin monikanavaisemmin ja uusien osallistamismenetelmien kehittämiseen panostettiin enemmän. Näissä rooleissa myös yhteistyö poliittisten päätöksentekijöiden kanssa koettiin oleellisemmaksi, ja valittuja kehityssuuntia pyrittiin perustelemaan ja ”hyväksyttämään” poliitikoilla. Tämä luo kuvaa maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden roolista yhteiskunnallisina vaikuttajina.

On syytä tiedostaa, että nämä roolit eivät ole luokittelu johtajista henkilöinä, vaikka haasta-

tellut viranhaltijat painottivatkin tyypillisesti yhteen tai toisinaan kahteen rooliin linkittyviä elementtejä. Roolit eivät ole staattisia kategorioita, vaan suhtautumistapoja, jotka voivat muuttua ja vaihdella esimerkiksi sen mukaan, millä yhteistyön rajapinnoilla viranhaltijat eri tilanteissa operoivat. Kaikki roolit ovat tarpeellisia, mutta niiden vahvuudet määrittävät tapauskohtaisesti.

Päätelmät

Tässä artikkelissa on käsitelty sitä, millaisiin kuntalaisen hyvinvointiin vaikuttaviin tekijöihin maankäytöstä vastaavat johtavat viranhaltijat kokevat voivansa vaikuttaa, millaista hyvinvointitietoa he pitävät hyödyllisenä maankäytön suunnittelussa sekä sitä, millaisia haasteita he ovat kohdanneet toimialarajat ylittävässä hyvinvoinnin edistämistyössä. Seuraavaksi vedetään yhteen tutkimuksen tuloksia näihin tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi.

Suurin osa haastatelluista viranhaltijoista tunnisti elinympäristöllä olevan yhteyden niin hyvinvoinnin fyysiseen, toiminnalliseen, psyykkiseen kuin sosiaaliseenkin ulottuvuuteen, ja hyvinvointia kuvattiin usein subjektiiviseksi. Haastatteluisa korostuivat etenkin hyvinvoinnin toiminnallinen ulottuvuus, jonka yhteydessä mainittiin useimmiten liikkumaan kannustava yhdyskuntarakenne, sekä psyykinen ulottuvuus, joka näyttäytyi ensisijaisesti viherverkon elvyttävänä ja virkistävänä vaikutuksena. Viranhaltijoiden käsitykset elinympäristön vaikutuksista hyvinvointiin vertautuivat laajaan eli psykofyysiseen ympäristöterveyden käsitteeseen rajatun ympäristöterveyden käsitteen sijasta (vrt. Sairinen ym. 2006; Päivänen 2001). Tämä on edellytys sille, että maankäyttö nähdään validina osana kunnallista ja alueellista monialaista hyvinvoinnin edistämistyötä.

Vaikuttava kuntalaisten hyvinvoinnin edistäminen edellyttää hyvinvointitietoon perustuvaa strategista johtamista (Penttilä ym. 2020, 44). Haastattelujen perusteella käytössä oleva hyvinvointitieto ei kuitenkaan vastannut viranhaltijoiden laajaa käsitystä ympäristöter-

veydestä. Organisaatioissa ei esimerkiksi ollut useinkaan tarvittavaa metodologista osaamista kokemustiedon keräämiseen ja hyödyntämiseen. Kokemustieto myös pelkistyi useissa haastatteluissa asukkaiden lakisääteiseksi kuulemiseksi, ja sen kerääminen ja hyödyntäminen koettiin usein hankalaksi, raskaaksi ja hitaaksi. Tämä on ongelmallista, sillä jos hyvinvoinnin edistämistyössä hyödynnetään vain tilastollisia indikaattoreita, kuntalaisten kokemukset jäävät päätöksentekoa ohjaavan tietopohjan ulkopuolelle (Penttilä ym. 2020, 59). Tilastollista dataa asukkaiden hyvinvoinnista sen sijaan katsottiin olevan hyvin saatavilla, mutta myös sen analysointiin varatut resurssit koettiin usein riittämättömiksi. Puutteet hyvinvointitiedon keräämisen, tulkinna ja jalostamisen resursseissa ja osaamisessa voivatkin Syväjärven ja Leinosen (2020, 63) mukaan olla yksi kuntien strategisen hyvinvointityön keskeisistä haasteista.

Myös kokemustiedon selektiivisyys tunnistettiin ongelmalliseksi. Haastatellut kertoivat, että vaikuttamiskanavia, kuten yleisötilaisuuksia, hyödyntää usein pieni ja aktiivinen joukko asukkaita. Tätä selittää *vaikuttamistarjonta*, eli että ihmisten valmiudet havaita ja kynnyks osallistua asuinpaikkansa kehittämiseen ovat yksilöllisiä, minkä vuoksi monilta haavoittuvassa asemassa olevilta erityisryhmiltä saadaan vain harvoin kokemustietoa (Sahamies 2020, 82).

Lisäksi hyvinvoinnin tietoperustan hajanaisuus voi aiheuttaa ongelmia monialaiselle hyvinvointityölle (Syväjärvi & Leinonen 2020, 63). Jotta hyvinvointia kuvaava kokemuksellinen ja tilastollinen tieto olisi helpommin saavutettavissa, sen tulisi haastateltavien mukaan olla paikkatietoon sidottua ja mieluiten organisaation yhteisellä teknisellä tietoaalustalla, jossa yhdistyisi eri toimialojen tuottama ja hyödyntämä data ja jota toimialat voisivat hyödyntää omiin tarpeisiinsa sekä monialaisen suunnittelun työkaluna. Tällaiset tekniset alustat voisivat toimia jopa Starin ja Grismerin (1989) kuvailemana rajaesineenä hyvinvoinnin edistämistyössä, sillä ne voisivat auttaa luomaan jaettua ymmärrystä hyvinvoinnista ja helpottaa tiedonkulun ongelmia. Vaikka parhaatkaan teknologiat eivät

korvaa vuorovaikutusta, ne voivat sujuvoittaa sitä huomattavasti.

Vaikka monialainen hyvinvoinnin edistämistyö koettiin pääsääntöisesti positiiviseksi, siinä tunnistettiin myös erilaisia haasteita. Haastateltujen maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden näkemyksiä monialaisen hyvinvoinnin edistämistyön haasteista ja tavoitteista on tässä artikkelissa jäsennetty tunnistamalla erilaisia rooleja, joita viranhaltijat hyvinvointityössään omaksuivat. Näitä ovat suunnittelijan, hierarkkisen johtajan, innovaattorin ja verkostojohtajan roolit. (Ks. kuvio 1.)

Etenkin suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan roolien korostuessa organisaatioiden monialaiseen yhteistyöhön hyvinvoinnin edistämisessä sekä potentiaalisiiin rajaseineisiin suhtauduttiin varautuneesti tai jopa kriittisesti. Suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan rooleja painottavat viranhaltijat katsoivat yksinkertaisempien aihekokonaisuuksien, selkeämmän toimivallan jaon, strukturoidumpien prosessien sekä vuorovaikutuksen suunnittelun helpottavan parhaiten yhteistyön haasteita. Innovaattorin ja verkostojohtajan roolien painottuessa puolestaan yhteisymmärryksen rakentaminen juuri laajoissa aihekokonaisuuksissa nähtiin yhteistyön pää-tavoitteeksi. Asiantuntijoiden kykyä ”*ajatella laatikon ulkopuolelta*”, rohkeutta tehdä asioita uudella tavalla, hyviä vuorovaikutustaitoja sekä verkostoituneisuutta pidettiin näissä rooleissa erityisen tärkeinä ominaisuuksina. Monet innovaattorin ja verkostojohtajan roolien kautta aiheita lähestyvät haastateltavat ottivat esille, että yhteistyötä voitaisiin parantaa hyödyntämällä monipuolisimpia ja yksilöllisempiä osaamisyhdistelmiä eli asiantuntijoita, jotka ymmärtävät useamman alan kieltä ja toimintatapoja.

Innovaattorin ja verkostojohtajan roolien edustamat näkemykset yhteistyön tavoitteista vastaavat suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan roolien näkemyksiä paremmin kirjallisuudessa usein esitettyä ajatusta siitä, että yhteisten ymmärryksen rakentaminen olisi edellytys toimivalle monialaiselle hyvinvoinnin edistämistyölle (esim. Syväjärvi & Leinonen 2020, 63; Lindfors ym. 2010). Esimerkiksi asiantuntijoi-

den monipuolisemmat osaamisyhdistelmät voisivat palvella erityisesti suunnittelijan roolissa tunnistettua kokemusta siitä, etteivät muiden toimialojen edustajat ymmärtäneet maankäytön suunnittelun erityispiirteitä. Suunnittelijan ja hierarkkisen johtajan roolien kautta aihetta tarkastelevien haastateltavien kokemusta monialaisen hyvinvointityön liiallisesta temaattisesta väljyydestä tai koordinaation puutteesta ei kuitenkaan pidä ohittaa. Esimerkiksi erilaiset ilmiöpohjaiset alatyöryhmät voivat tarvittaessa konkretisoida abstraktiksi koettua hyvinvointijohtamista (Sahamies 2018, 80).

Pohdinta

Tarve entistä monipuolisemmalle tiedon analysoinnin osaamiselle ja eri tieteenalojen tulkulmien ymmärtämiselle maankäytön suunnittelussa sekä maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden roolien moninaisuus kuvaavat yhä verkottuneempaa yhteiskuntaa. Jotta kuntien ja alueiden monialaiselle hyvinvoinnin edistämistyölle olisi tulevaisuudessa paremmat edellytykset, nämä seikat tulisi ottaa huomioon myös korkeakouluissa eri alojen opetuksen suunnittelussa.

Maankäyttönäkökulman parempi integroiminen kuntien hyvinvoinnin edistämistyöhön edellyttäisi hyvinvoinnin tietopohjan kehittämisen ja uusien osaamisyhdistelmien lisäämisen lisäksi myös jaettua ymmärrystä rakentavia rakenteita, käytäntöjä ja työkaluja, eli yhteistyötä tukevia rajaesineitä. Hyvinvointikertomuksessa ja -strategiassa vaikuttaa haastatteluiden perusteella olevan potentiaalia rajaesineeksi, mutta se edellyttäisi selvästi parempaa tunnettuutta, aitoa monialaisuutta, strategisempaa orientatiota sekä vastuualueiden selkiyttämistä.

Myös viranhaltijoiden henkilökohtaisia ajatusmalleja ja ominaisuuksia tunnistamalla voidaan vaikuttaa monialaisen yhteistyön onnistumiseen. Tässä artikkelissa esitetty kategorisointi maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden rooleista suhteessa hyvinvoinnin edistämistyön koettuihin haasteisiin ja tavoitteisiin voi auttaa viranhaltijoita omien vahvuuksien

sa tai kehittämiskohteidensa refleктоimisessa. Kategorisointia voidaan hyödyntää myös yhteistyön suunnittelussa tai rekrytoinneissa, kun halutaan tunnistaa, millainen johtajatyyppi soveltuu parhaiten kuhunkin tehtävään.

Eräs mielenkiintoinen havainto aineistossa oli, että haastateltavien asenne ihmisen ja ympäristön suhteeseen vaikutti useimmissa asioissa olevan mahdollistavien ympäristömahdollisuuksiin liittyi ajatus kaupungista asukkaiden omaehtoisesta toiminnasta ”mahdollistajana”. Tällainen näkemys voi myös heijastaa hallinnon kehitystä hierarkkisista rakenteista kohti verkostoille perustuvaa, alustamaista hallintaa. Mahdollistava, omaehtoisuutta tukeva ja salliva kaupunkikulttuuri vastaa monella tapaa paremmin nyky-yhteiskunnan kompleksisiin haasteisiin kuin autoritääriin suunnittelu. Sen yhteydessä on kuitenkin tarkasteltava Rapoportin (1977) esittämää kysymystä siitä, mitkä ihmisten yksilölliset tai erilaisiin ryhmiin liittyvät ominaispiirteet ovat relevantteja ympäristön muovautumisessa. Jos suunnittelussa ei huomioida yksilöiden ja ryhmien erilaisia tarjoumia ja haavoittuvaisuustekijöitä, ajatus aktiivisesta ja hyvinvointiaan omaehtoisesti rakentavasta kansalaisesta alkaa muistuttaa ympäristövoluntarismia ja jopa nk. self help -ajattelua (ks. Päivänen 2001, 74–79).

Haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden kokemusten tunnistaminen olisi tärkeää, sillä kuntien monialaisen hyvinvoinnin edistämisen ei tulisi tähdätä vain hyvinvoinnin mahdollistamiseen jo valmiiksi hyvinvoiville, vaan mahdollistaa erityisesti haavoittuvammassa asemassa olevien äänten tuleminen kuulluksi (Nurmi ym. 2018, 123). Ihmisryhmien erilaisia mahdollisuuksia tehdä hyvinvointiaan tukevia valintoja ei kuitenkaan tuotu haastatteluissa juurikaan esille. Puutteet käytettävissä olevassa hyvinvointitiedossa voivat osaltaan selittää sitä, miksi erilaisia haavoittuvuustekijöitä ja tarjoumia ei kuvattu, sillä kokemuksellinen tieto hyvinvoinnista oli usein varsin selektiivistä. Erilaisten vaikuttamistarjoumien vuoksi paikallistasolla tarvittaisiinkin systemaattisempaa kokemustiedon keräämistä, uusia ja innovatiivisia ratkaisuja laadullisen tiedon keräämiseen ja

analysointiin sekä osallistumismahdollisuuksien tekemistä näkyvämmäksi ja saavutettavammaksi yhä laajemmalle joukolle asukkaita.

Lähteet

- Abernethy, P. (2016). Bridging conceptual "silos": Bringing together health promotion and sustainability governance for practitioners at the landscape scale. *Local Environment*, 21(4), 451–475.
- Allardt, E. (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Axelsson, S. & Axelsson, R. (2009). From territoriality to altruism in interprofessional collaboration and leadership. *Journal of Interprofessional Care*, 23(4), 320–330.
- Canter, D. (1991). Understanding, assessing and acting in places: Is an integrative framework possible? Teoksessa Gärling, T. & Evans & G. (toim.), *Environment, Cognition, and Action: An Integrated Approach* (s. 191–209). New York: Oxford University Press.
- Gans, H. (1968). *People and plans: essays on urban problems and solutions*. Basic Books.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Jabareen, Y. & Zilberman, O. (2016). Sidestepping physical determinism in planning: The role of compactness, design, and social perceptions in shaping sense of community. *Journal of Planning Education and Research*, 37(1), 18–28.
- Jansson, E. & Tillgren, P. (2010). Health promotion at local level: A case study of content, organization and development in four Swedish municipalities. *BMC Public Health*, 10, 1–12.
- Karppi, I. & Vakkuri J. (2019). Organising complexity. Creating boundary objects for sustainable urban development. Teoksessa Heikkinen A., Kangas, A., Kujala, J., Laihonon, H. & Lönnqvist, A. (toim.), *Leading change in a complex world: Transdisciplinary Perspectives* (s. 45–66). Tampere University Press.
- Killingsworth, R., Earp, J. & Moore, R. (2003). Supporting health through design: Challenges and opportunities. *American Journal of Health Promotion*, 18(1), 1–3.
- Korpela, K., Päivänen, J., Tienari, S., Wallenius, M. & Wiik, M. (2001). Ympäristöterveys käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Korpela, K. (toim.), *Melukylä vai mansikkapaikka. Asukkaiden ja asiantuntijoiden näkemyksiä asuinalueiden terveellisydestä* (s. 13–28). Ympäristöministeriö. Oy Edita Ab.
- Kuntalaki (410/2015) Annettu 10.4.2015. Saatavilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>
- Kyttä, M. & Kahila, M. (2006). *PehmoGIS Elinympäristön koetun laadun kartoittajana*. Espoo, Teknillinen korkeakoulu.
- Larsen, M., Rantala, R., Koudenburg, Okje. A. & Gulis, G. (2014). Intersectoral action for health: The experience of a Danish municipality. *Scandinavian Journal of Public Health* 42(7), 649–657.
- Lindfors, P., Rigodd, A.-M. & Rimpelä, M. (2010). Terveysten edistäminen kunnan tehtävänä: kuntajohdon tulkitintoja. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 38(1), 8–22.
- Lund, H. (2003). Testing the claims of new urbanism: Local access, pedestrian travel, and neighboring behaviors. *Journal of the American Planning Association*, 69(4), 414–429.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999). Annettu 5.2.1999. Saatavilla osoitteessa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1999/19990132>
- Majoinen, K. & Antila, A. (2018). Miten johdetaan hyvinvoinnin edistämistä kunnissa? *Arttu2-tutkimusohjelman julkaisusarja* 4/2018. Suomen Kuntaliitto.
- Miles, M. & Huberman, A. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Niemelä, P. (2010). *Hyvinvointipolitiikka*. Helsinki: WSOYpro
- Nurmi, H., Syväjärvi, A. & Leinonen, J. (2018). Osallistava toimintaote hyvinvoinnin edistämistyössä. Teoksessa Lammintakainen, J. & Laulainen, S. (toim.), *Kohti vaikuttavaa päätöksentekoa ja johtamista hyvinvointipalveluissa* (s. 113–126). Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Penttilä, S., Piippo, T. & Kanste, O. (2020). Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnin käyttöön vaikuttavat tekijät kuntien hyvinvointijohtamisessa. *Focus Localis*, 48(4), 41–64.
- Päivänen, J. (2001). Kaupunkisuunnittelu ja ympäristön terveellisyys – suunnittelijoiden ja asiantuntijoiden näkökulmia. Teoksessa Korpela, K. (toim.), *Melukylä vai mansikkapaikka. Asukkaiden ja asiantuntijoiden näkemyksiä asuinalueiden terveellisydestä* (s. 71–87). Ympäristöministeriö. Oy Edita Ab, Helsinki
- Sahamies, K. (2020). Maankäyttö monialaisessa hyvinvoinnin edistämistyössä: Maankäytöstä vastaavien johtavien viranhaltijoiden hyvinvointikäsitteet ja -tiedon käyttö. Tampereen yliopisto, Johtamisen ja talouden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.
- Sahamies, K. (2018). Elinympäristön hyvinvointivaikutusten mallintaminen Tampereen kaupunkiseudulla ja Porissa. HYMY-hankkeen esiselvitys. Tampereen kaupunkiseutu.

- Sairinen, R., Manninen, R., Peltonen, L. & Wiik, M. (2006). *Ympäristöterveys yhdyskuntasuunnittelussa. Näkökulmia hyvinvointia edistävään elinympäristöön*. Suomen ympäristökeskus SYKE.
- Simpura, J. (2008). Hyvinvoinnin ja terveyden tietopyramidi. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(2), 185–189.
- Srinivasan, S., O’Fallon L.R. & Dearry A. (2003). Creating healthy communities, healthy homes, healthy people: Initiating a research agenda on the built environment and public health. *American Journal of Public Health*, 93(9), 1446–1450.
- Star, S. L. & Griesemer, J. R. (1989). Institutional ecology, ‘translations’ and boundary objects: Amateurs and professionals in Berkeley’s museum of vertebrate zoology. *Social Studies of Science*, 19(3), 387–420.
- Stokols, D. (1978). Environmental Psychology. *Annual Review of Psychology*, 29(1), 253–295.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*. Oxford: Pergamon Press
- Syvjäjärvi, A. & Leinonen, J. (2020). Strategiatyöllä hyvinvointia? Strategiakäytäntöjen kehittyneisyys kuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä. *Hallinnon Tutkimus* 39(1), 52–66.
- Tapaninen, A., Kauppinen, T., Kivinen, K., Kotilainen, H., Kurenieniemi, M. & Pajukoski, M. (2002). *Ympäristö ja hyvinvointi*. Helsinki: WSOY.
- Terveydenhuoltolaki (1326/2010) Annettu 1.5.2011. Saatavilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Virrankoski, L. (1997). Ympäristöterveys ympäristöhallinnon tutkimus- ja yhteistyöhaasteena. Esiselvitys. *Ympäristöministeriön moniste 28*. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Weckroth, M. (2013). Onnellisuus, raha ja arvovapaa hyvinvointitutkimus? *Yhteiskuntapolitiikka* 78(4), 437–446.
- Zechner, M. (2014). Mitä hyvinvointikertomus kertoo hyvinvoinnista? Teoksessa Zechner, M. (toim.) *Hyvinvointitieto: Kokemuksellista, hallinnollista ja päätöksentekoa tukevaa?* (s. 9–31), Seinäjoen ammattikorkeakoulu.